

DOI: doi.org/10.51209/platform.2.6.2022.298-315

УДК 821.112.2

**ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ПРО ВІЙНУ В
СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ (НА
ПРИКЛАДІ РОМАНУ ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА «НА
ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН»)**

Іван Вікторович БРАТУСЬ,

кандидат філологічних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна,

e-mail: kulturolog@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-8747-2611

Галина Василівна КУЗЬМЕНКО,

кандидат педагогічних наук,

Київська муніципальна академія
естрадного та циркового мистецтва,

Київ, Україна,

e-mail: glnkuzmenko36@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-0613-3934

Анна Миколаївна ГУНЬКА,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна,

e-mail: a.hunka@kubg.edu.ua,

ORCID: 0000-0003-4455-1640

Анотація. У статті проаналізований роман «На Західному фронті без змін», присвячений темі війни. В сучасних реаліях війни ця література стала надзвичайно актуальною. Розглядаються питання трансформації особистості під тиском надзвичайних випробувань. Окрема

увага надається подоланню травматичного досвіду участі в воєнних діях, переживанню феномену масової смерті. Піднімається питання людської природи, що демонструє в екстремальних обставинах чудернацькі властивості (позитивні, негативні та «нейтральні»). Продемонстровано, що викладання наведених у статті літературних творів про війну має не тільки теоретичну складову, а й практично дотична до викликів часу. Актуальність дослідження зумовлена російсько-українською війною, що становить собою критичний виклик для нашого суспільства. Виконаний огляд трьох умовних блоків творів по два твори в кожному. Особлива увага надається подоланню травматичної пам'яті та розбудові концепцій зміцнення особистості в горнилі воєнних випробувань. Надана авторська класифікація творів: «буквальна війна» – «На західному фронті без змін» («All Quiet on the Western Front») Еріх Марія Ремарк (Erich Maria Remarque), «Прощавай, зброя» («A Farewell to Arms») Ернест Хемінгвей (Ernest Miller Hemingway); «образна війна» – «Чума» («The Plague»), Альбер Камю (Albert Camus), «Володар мух» («Lord of the Flies»), Вільям Голдінг (William Golding); «побіжна війна» – «Планета містера Семлера» («Mr. Sammler's Planet»), Сол Беллоу (Saul Bellow), «Принц приливів» («The Prince of Tides»), Пет Конней (Pat Conroy).

Ключові слова: війна, література, Ремарк, загублене покоління, травматичний досвід.

Вступ. Сьогодні українці переживають надзвичайні випробування. Війна стала чи то не єдиним мірилом людяності, стійкості та мужності нашого народу. Підступний ворог нищить наші міста, вбиває десятки тисяч людей, мільйони опинилися в статусі біженців. Але «дух війни» не здатний загасити в людях найкращі почуття – українські патріоти пліч о пліч стали на захист свого краю

та долають ворожу навалу. Безумовно, що літературні твори про війну, що увійшли в золотий світовий фонд, сьогодні для нас становлять особливу цінність. Завдяки літературним шедеврам ми зможемо краще зрозуміти сучасне та будувати краще майбуття. Особлива увага надається подоланню травматичної пам'яті та розбудові концепцій зміцнення особистості в горнилі воєнних випробувань. Надана авторська класифікація творів: «буквальна війна» – «На західному фронті без змін», «Прощавай, зброя»; «образна війна» – «Чума», «Володар мух»; «побіжна війна» – «Планета містера Семмлера», «Принц приливів».

Постановка проблеми. Роман «На Західному фронті без змін» варто розглядати на тлі інших літературних творів, що так чи інакше пов'язані з темою війни. Ми пропонуємо за можливості розглядати одразу шість літературних творів зарубіжних письменників. Умовно вони поділяються на три групи. Кожна з груп має свій інструментарій у донесенні до читача «природи війни». Твори першої та другої групи перекладені на українську мову та знайомі здебільше широкому загалу. Твори ж третьої групи ми можемо рекомендувати здебільшого англійською мовою, вони тільки знаходять свій шлях до українського читача попри відносну «старість» (1970 та 1986 рр. відповідно).

Ми розуміємо, що огляд та аналіз такої кількості творів спричиняє певний схематизм та узагальнення. Але одночасно ми отримуємо більш-менш цілісну картину літературного відображення війни в зарубіжній літературі ХХ ст. Цей «культурний продукт» цілком може трансформуватися в педагогічну матерію (у якості спецкурсу). Частково подібні розвідки можуть цілком бути корисними для індивідуального саморозвитку, можуть прислужитися подоланню травматичного досвіду «тих, хто

пережив війну» та формуванні новітньої української воєнної літератури. Неможливо відмахнутися від світового доробку в цій царині. Та й прикро, що значні шари людських страждань назавжди поглинає пільма забуття – вони могли б послугувати яскравими прикладами для прийдешніх поколінь.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сьогодні війна ще не оновила своє наукове втілення на достатньому рівні – події 2022 р. до кінця ще не увійшли до наукового доробку. Зрозуміло, що на це потрібен певний час. Але попередні дослідження живо відображають драматизм війни, її жахливий вплив на людську психіку та мутацію суспільства. Основним дослідженням травматичного досвіду ми вважаємо розвідку Анни Ассманн «Довгі тіні минулого» (Assmann A. «Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik») [1]. Саме в цій праці широко представлені аспекти взаємодії особистості з жахливими виявами трагедій ХХ ст. Саме війна нищить особисту людяність, але ці процеси відбуваються часто підсвідомо та знаходяться в загальному потоці перекодування суспільного погляду на дійсність. Ці теоретичні узагальнення бачаться вкрай важливими для повноти картини інтелектуальних пошуків в царині осмислення ролі війни в суспільній самосвідомості.

Ми також досліджували такі теми. Зокрема нами була проаналізована система самоідентифікація тих, хто належить до умовної групи «інтелектуалів» [5]. Розуміємо умовність цього поняття, але загальна тенденція доволі чітка – розум здебільшого безсилий проти жахів війни. Війна настільки жахлива та руйнівна, що раціональне, практичне, прагматичне чи просто «логічне» осмислення її впливу на особистість приречене на невдачу. Для повної картини впливу війни на особистість варто враховувати

безліч факторів, частина з яких знаходиться за межею людського розуміння. У Ремарка ми зустрічаємо саме потік роздумів «очевидця», для якого війна стала ототожнюватися з єдиним життям, оскільки вона розкрила йому справжню природу людей та його самого. І основною проблемою тут бачиться складність продовжувати жити «з такими людьми» (втрата соціалізації) та особливо неможливість жити «із самим собою» («нове Я» скалічене війною та потребує нової системи самоідентифікації). Війна розриває негативні сторони людської особистості та паралельно переписує гуманістичне минуле й віру у прийнятне майбутнє. Психологізм цих процесів ми дослідили на прикладі роману Сола Беллоу «Планета містера Семлера» [4].

Мета статті – здійснено спробу розставити акценти у відображенні воєнної тематики роману «На Західному фронті без змін» в сучасних українських реаліях 2022 р.

Виклад основного матеріалу. Твір Ремарка «На західному фронті без змін» не втрачає сьогодні актуальності, хоча з часу його написання минуло майже 100 років. Особливо він «живо» виглядає під час сучасної російсько-української війни. Основні аспекти цього роману пов'язані з трансформацією свідомості під тиском надзвичайних випробувань. Інколи людям здається, що солдати «нескінченні». Це ті люди, що борються на «передньому краї», коли решта країни часто-густо продовжує жити звичайним життям. Але Ремарк красномовно натякає, що солдати можуть закінчитися. Виявляється, що воїни страждають не тільки від біологічної смерті – вони не можуть навіть поверну «живими»: «Книга ця — ані звинувачення, ані сповідь. Це тільки спроба розповісти про покоління людей, що їх занапастила війна, навіть як хто з них і не потрапив під снаряди» [3, с. 8].

У чому полягає проблема збереження цілісності особистості «після війни»? Ремарк вважає, що на війну ідуть «одні люди» а повертаються звідти – «інші». Ті, хто повернувся з війни, бачили людство геть з іншого боку, вони відчували максимальний тиск «буття» й перейшли через найбільший можливий виклик – «виклик смерті». Важливо відзначити, що смерть втратила глобальне значення для ветеранів війни – вони занадто до неї призвичаїлись. Ремарк це красномовно демонструє в фіналі твору: «Його вбито в жовтні 1918 р., в один із тих днів, коли на всьому фронті було так спокійно й тихо, що в воєнному повідомленні обмежилися тільки однією фразою: «На Західному фронті без змін». [3, с. 196]. Вбивство головного героя природно лягає в тканину твору, оскільки весь він просякнутий смертю, вбивством, розпачом та байдужістю одночасно.

Для викладання цього твору важливо зробити акцент на молодості більшості воїнів. Саме молодь «тягне» основний тягар війни. При цьому саме ця вікова група зазнає найбільшої психологічної травми – молода психіка більш вразлива, ніж дитяча (доволі адаптивна) та «доросла» (доволі стабільна, сформована, підкріплена життєвим досвідом). А молодь дезорієнтується війною, вона часто не може себе «зібрати до купи»: «Через війну ми стали ні до чого не здатні. І каже слушно. Ми вже не молодь. Ми вже не хочемо завойовувати світ. Ми втікачі. Тікаємо від самих себе. Від свого життя. Нам було по вісімнадцять років, ми тільки починали любити життя і світ, а нам довелося стріляти в них. Перший снаряд влучив у наше серце. Нас відрізано від справжньої діяльності, від прагнень, від прогресу. Ми вже не віримо в них: ми віримо у війну» [3, сс.65-66]. Війна становить для молоді універсальну відповідь на всі виклики життя.

Фактично війна замістила собою «справжнє» життя. Це особливо болючий процес для тих, «хто ще не жив». Цей

акцент цілком відповідає віковій педагогіці, оскільки враховує «специфіку адресата». Головний герой роману розкриває «механізм» осмислення свого віку у воєнній дійсності: «Я молодий, мені двадцять років, але в житті я бачив тільки відчай, смерть, жах та поєднання безглуздої легковажності з неймовірними муками. Я бачу, що хтось нацьковує народ на народ, і люди вбивають — мовчки, слухняно, по-дурному, не розуміючи, що роблять, і не відчуючи ніякої провини. Я бачу, що найкращі уми людства винаходять зброю і слова, аби це тривало й далі, та ще й у найвигадливіших формах. І разом зі мною це бачать усі люди мого віку, тут і за кордоном, в усьому світі, зі мною це переживає все моє покоління [3, с.178]. Головний герой намагається апелювати до сталих, традиційних цінностей людського досвіду та концентрації інтелекту. Але наразі він опиняється в глухому логічному куті — ті, на кого можна було б покласти надію, ще більше сприяють розпалу війни, зосередженні на збільшенні жертв та максимальній шкоді для значної частини людства.

При цьому шкода носить трансцендентний характер — вона пронизує глобально значні маси людей. Вікова солідарність знову окреслюється в специфічну величину, що Ремарк намагається оцінити з позицій «нового досвіду». Цей «досвід» формує з «біологічного та психологічного матеріалу» принципово «нову субстанцію». Саме завдяки постійному тиску з-поміж «людей» постають «нові титани», величний «продукт» горнила випробувань. Автор не стримує свого пафосу щодо цієї нової групи людей: «Залізна молодь! Молодь! Кожному з нас не більше двадцяти. Та хіба ми молоді? Хіба ми — молодь? То було колись. Тепер ми старі люди» [3, с.22].

Чому ж Ремарк називає молодь «залізною»? подібне порівняння має чимало аналогів у описі подій першої чверті ХХ століття. Письменники намагалися створити

узагальнений образ генези «великого покоління», що «народжувалося» з карколомної трощі всього навкруги. Саме здатність вижити в критичній ситуації і зберегти подобу людяності становить собою велику цінність – цей «капітал» потім можна було б вкласти в концептуальне переосмислення людського буття. Та потенціал «залізної молоді» здебільшого редукувався ідеологічними лещатами, а зранена психіка була неспроможна позбутися найжахливішого досвіду, на який здатне людство: «Шквальний вогонь, загороджувальний вогонь, вогневі завіси, міни, гази, танки, кулемети, гранати — все це слова, слова, але вони втілюють жах усього світу» [3, с.94]. Цей травматичний досвід переніс всі почуття й думки з царини свідомого у більш глибинні пласти.

«Виклик долі» спонукає до зародження нової формації людей – такий «людський капітал» здатний змінити все навкруги. Подібна пасіонарність ветеранів відкриває для нації принципово нові можливості в якісному стрибку розвитку самосвідомості. Людина зі зброєю, людина, що вбивала, людина, що вижила у пеклі війни – це надія нації на подальше існування. Завдяки «новим якостям» особистості такі люди цілком можуть замінити собою стійкі суспільні структури – її свідомість тотожна закону. Фактично уявлення про справедливість ветеранів імплементується в культурний код нації. Саме завдяки цим надзвичайним якостям відбувається народження нових світових держав-лідерів – вони доводять свою спроможність протидіяти зовнішній агресії, відстоювати своє право на існування.

Ці «нові якості» дозволили військовим вийти на новий рівень самосвідомості – власна картина світу з особистою системою цінностей. Максимальний вогневий контакт із ворогом, «спільність долі» та постійні взаємні вбивства породили у Ремарка своєрідну концепцію

осмислення ролі людини в глобальних часових і територіальних меж: «Чийсь наказ перетворив ці тихі постаті на наших ворогів; інший наказ міг би перетворити їх на наших друзів. Якись люди, що їх ніхто з нас не знає, сіли десь за стіл і підписали угоду, і ось уже кілька років нашою найвищою метою стало те, що зазвичай усе людство вважає ганьбою і за що найтяжче карає. І хто може побачити ворогів у цих тихих мовчазних людях із дитячими обличчями й апостольськими бородами! Кожний унтер-офіцер для новобранців, кожний класний наставник для школярів набагато гірший ворог, ніж вони для нас. Проте, якби вони не були полонені, ми знову почали б стріляти в них, а вони — в нас» [3, с.133]. Фінал фрази вказує на неминучість взаємознищення в існуючих структурах державного протистояння – Ремарк залишається реалістом. Хоча інколи він дозволяє собі й жартівливу концепцію війни: «А Кроп, навпаки, – філософ. Він пропонує, щоб день оголошення війни відзначався наче всенародне свято з музикою і вхідними квитками, як ото під час бою биків. На арену повинні вийти міністри й генерали обох держав, у самих трусах, озброєні дрючками, і нехай собі б'ються. Переможе та країна, чий представник зостанеться живий. Це було б простіше й краще, ніж тепер, коли б'ються зовсім не ті, кому слід» [3, сс.35-36].

Уже в II пол. XX ст. у темі війни з'явиться глибше розкриття шару концепції вбивства на війні. Такі глибинні психологічні розвідки належать Солу Беллоу, який вивів образ ветерана Другої світової війни Артура Семмлера: «Фактично неможливо «обдурити війну»... У Сола Беллоу Артур Семмлер сам себе позиціонує у буремні роки як «не зовсім людину». Виклики світової катастрофи пробудили в головного героя майже тваринні інстинкти, пропустили його крізь жорнова граничних випробувань та здійснили в ньому колосальну трансформацію духу, що ніби втратила

актуальність із закінченням бойових дій. Ці виклики запустили в особистості незворотні процеси, що мають здебільшого деструктивний характер. При цьому подібні перевтілення спричиняють до якісного прориву у боротьбі з нацизмом – Артур Семмлер став одним із переможців над нацизмом, не дав ворожим силам завершити свої канібальські задуми. Парадокс полягає в тому, що втративши деякі елементи людяності, Семмлер власне і відстояв людяність у глобальному масштабі» [1, с.173].

Досвід «перевтілення» вдається Солу Беллоу нелегко – йому доводиться розмежовувати внутрішні психологічні та ідеологічні мотиви трансформації людини у воїна. Ця трансформація подана максимально природно – вона позбавлена бажання створити цільний образ. Навпаки, автор ніби постійно сперечається сам з собою, продирається крізь мільярди заперечень ролі людини у війні. Його висновки вистраждані – це відчувається в деяких моментах роману особливо гостро. Основною концепцією твору постає неможливість залишитись нормальним у ненормальних умовах. Війна перекреслює не тільки абстрактний гуманізм – вона незворотно нищить психіку. Залишки цієї психіки людина після війни намагається «зібрати до купи» і неодмінно зазнає невдачі. Головний герой роману перебуває у мирному Нью-Йорку і гостро відчуває свою «іншорідність» у повоєнному суспільстві, що не зазнало «жахів війни».

Початок деструктивних процесів у психіці військових відбувається поступово. При вивченні «На Західному фронті без змін» варто звернути увагу на пряму зв'язку близькості фронту й специфічного стану військових. Ремарк досліджує механізм того, як брутальні вояки перетворюються на «пустунчиків»: «Усі фронтові жахи щезають, коли фронт залишається позаду. Ми женемо їх від себе вульгарними й похмурими жартами; приміром,

як хтось помирає, ми кажемо про нього, що він задом землю рие, і в такому стилі ми говоримо про все взагалі, це рятує нас від божевілья — поки ми так усе сприймаємо, ми здатні на опір. Однак ми нічого не забуваємо! Усе, що пишуть у військових газетах про надзвичайний гумор солдатів, які, мовляв, одразу ж, тільки-но виберуться з-під шквального вогню, влаштовують собі вечірки з танцями, — все це страшенна нісенітниця. Ми жартуємо не тому, що нам притаманне почуття гумору, ні, ми вдаємося до гумору через те, що без нього ми б загинули. Та надовго нам його не вистачить, наш гумор стає щомісяця дедалі похмурішим» [3, с.99]

«Похмурий гумор» є передвісником жахливих зрушень у психіці. Сам Ремарк не досягає в цьому романі глибинного зображення «розпаду особистості» під тиском негативного впливу війни. Частково він це зробив у подальших творах. Але сама тема стала доволі обширною — вона й досі знаходить свого автора та читача.

Війна калічить і дітей, що опосередковано змушені «терпіти» подекуди скалічену психіку «ветеранів війни». Американська культура в цілому (та література зокрема) дуже відверта в цих питаннях. Інколи вони навіть важко сприймаються нашою уявою, оскільки схожі на «репортажі божевільного». Але деякі дослідники змушені визнати, що тільки максимальна відвертість здатна «очистити» свідомість — цьому й присвячений роман Пета Корнея «Принц приливів». Там війна розглядається в якості жахливого першоджерела травматичного досвіду цілої родини (яка напряду не зазнала від війни ніякої шкоди). Батько-ветеран повертається з боїв вкрай негативним. Його малі діти тішаються початком Корейської війни — туди батька знову мобілізують. Його син Люк, хоча ще й маленький хлопчик, відверто висловлює батьку своє бажання: «Luke turned toward him and with the unbearable dignity that would

be his trademark all his life said in a trembling child's voice, "I hope you die in Korea. I'm going to pray that you die» [6, p. 122].

Головний герой роману теж бажає батьку смерті – це основна його мрія, потяг його душі: «At night, secretly, in forbidden whispers, I prayed that his plane would be gunned down. My prayers bloomed like antiaircraft fire in the profound sleep of children. In dreams, I saw him coming out of the sky in flames, out of control, dying. These were not nightmares. These were the most pleasant dreams of a six-year-old boy who had suddenly realized he had been born into the house of his enemy» [6, p. 122]. Автор максимально демонструє цю думку. Це не просто мрії та сни – Том молиться про смерть тата на війні: «Since the year in Atlanta, I had prayed for God to destroy him. "Kill him. Kill him, please, Lord," I would whisper on my knees. My prayers buried him up to his neck in the marsh flats as I prayed to the moon to make the ocean surge over him, watched the crabs swarm over his face, going for his eyes. I learned to kill with my prayers, learned to hate when I should have been praising God. I had no control over how I prayed. When I turned my mind to God, the poisons streamed out of me» [6, p. 159]. Подібні переживання цілком мотивуються подальшим сюжетом роману. Безумовно, що подібні «художні знахідки» Пета Корнея здебільшого демонструють найбільш значні порушення у поведінці ветеранів війни, що виникли здебільшого через комплекс проблем.

Повертаючись до Ремарка, бачимо в його романі похмуру картину уявного майбутнього головного героя: « I я знаю: все, що тепер, поки ми на війні, потонуло в нас, немов каміння, після війни знову спливе на поверхню, ось тоді й почнеться боротьба між життям і смертю. Дні, тижні, роки, що ми їх пробули тут, на фронті, ще раз повернуться до нас, і наші вбиті товариші повстають тоді з-під землі й підуть поруч із нами; ми матимемо ясні голови, ясну мету й

підем пліч-о-пліч із нашими вбитими товаришами, несучи на собі фронтові роки, – та проти кого ми підемо, проти кого?» [3, с. 99]. Варто відзначити, що письменник не бачить перспектив позбутися досвіду війни для психіки – вона занадто сильно вплинула на свідомість.

При вивченні роману «На Західному фронті без змін» варто звернути увагу на елементи екзистенціалізму у творі. Для Ремарка вирішальним залишається «випадок»: «Чи мене вб'ють, а чи я житиму — це все залежить від випадку. В укріпленому від бомб бліндажі мене може розчавити, а в відкритому полі я можу витримати десять годин під ураганим вогнем. Кожний солдат залишається жити тільки завдяки тисячам різних випадковостей. І кожний солдат вірить у випадок та покладається на нього» [3, с. 74].

Наостанок хочемо подати певну «схему» опрацювання теми війни у своєрідній матриці історико-культурного розуміння. Перша група називається «буквальна війна». До неї належать твори авторів «На західному фронті без змін» («All Quiet on the Western Front») Еріх Марія Ремарк (Erich Maria Remarque), «Прощавай, зброя» («A Farewell to Arms») Ернест Хемінгуей (Ernest Miller Hemingway). Саме в цих творах йде опис безпосередніх бойових дій. Ця література важлива для історичного розуміння обставин війни. Вони є вершиною опису долі солдата та офіцера під час Першої світової війни.

Друга група – це «образна війна» – «Чума» («The Plague») Альбера Камю (Albert Camus), «Володар мух» («Lord of the Flies») Вільяма Голдінга (William Golding). У цих творах війна подається опосередковано – у вигляді багатих образів. Ці образи виникли у письменників під тиском обставин Другої світової війни. Символізм цих творів дозволяє побачити широку палітру деформації підсвідомості людини та дослідити механізми

саморегуляції суспільства в «режимі вбивць». Притуплення відчуття смерті в цих творах відіграє ключову роль.

Остання група це «побіжна війна» – «Планета містера Семмлера» («Mr. Sammler's Planet») Сола Беллоу (Saul Bellow), «Принц приливів» («The Prince of Tides») Пета Корнея (Pat Conroy). У цих творах війна вже подається у вигляді далекої рефлексії. Фактично в них простежується колосальна деструкція особистості «ветеранів війни», що відбуваються на межі психічного здоров'я. Але це вже окрема тема. Ремарку вдалося розкрити війну ще в межах відносного реалістичного зображення дійсності, що містить подієву канву. Але вже в групі творів «побіжної війни» дев'яносто відсотків дійства зміщено у внутрішній світ людини.

Висновки. Війна незворотно впливає на психіку, трансформує її. Ми лише коротко описали деякі аспекти роману «На Західному фронті без змін». Ці аспекти важливо врахувати при викладанні творів про війну, при популяризації тем повоєнної відбудови та психологічної реабілітації ветеранів. Образ війни сьогодні знову став актуальним в Україні, що з 2014 р. протидіє російській агресії.

Кожна деталь роману заслуговує на увагу. Образи постають у постійній динаміці, що дозволяє вихопити різноманітні тонкі видозміни психіки людини. Відчуття катастрофи, що розмиває звичний герою світ підкріплюється жахливими «фактами про війну». Зовнішня агресія чудернацьким образом у сюжеті переплетена з внутрішньою негативною трансформацією. Особлива увага надається відчуттю внутрішньої порожнечі, що спричинена війною.

Список використаної літератури:

1. Братусь І. Культурно-історичний контекст подолання травматичного минулого (на прикладі роману Сола Беллоу “Планета містера Семмлера”). Арт-платФОРМА. 2021. Вип. 1. Сс. 166-192.
2. Братусь І., Кузьменко Г. Деякі культурно-історичні аспекти самоідентифікації особистості «інтелектуалів» у творах другої половини ХХ століття. Арт-платформа. 2020. Вип. 1. Сс. 39-68.
3. Ремарк Е.-М. На Західному фронті без змін. Повернення. Три товариші: романи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 912 с.
4. Assmann A. Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik. München: Verlag C.H. Beck, 2006. 320 s.
5. Bellow S. Mr. Sammler's Planet. Delhi: UniversalBookStall, 1970. 313 p.
6. Conroy P. The Prince of Tides. RosettaBooks, LLC, 2000. 576 p.

Ivan V. BRATUS,

PhD in Philology, Associate Professor,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: kulturolog@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8747-2611

Halyna V. KUZMENKO,

PhD in Pedagogy,
Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: glnkuzmenko36@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-0613-3934

Anna M. GUNKA,

Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: a.hunka@kubg.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4455-1640

**STUDY OF LITERARY WORKS ABOUT THE
WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN REALITIES
(ON THE EXAMPLE OF ERICH MARIA REMARQUE'S
NOVEL “ALL QUIET ON THE WESTERN FRONT”)**

Abstract. The article analyzes the novel “All Quiet on the Western Front”, which is devoted to the theme of war. In the modern realities of war, this literature has become extremely relevant. Issues of personality transformation under the pressure of extraordinary tests are considered. Special attention is paid to overcoming the traumatic experience of participation in hostilities, experiencing the phenomenon of mass death. The question of human nature is raised, which demonstrates strange properties (positive, negative and “neutral”) in extreme

circumstances. It has been demonstrated that the teaching of the literary works about the war given in the article has not only a theoretical component, but also a practical one related to the challenges of the time. The relevance of the research is determined by the Russian-Ukrainian war, which is a critical challenge for our society. A review of three conventional blocks of works, two works in each, was carried out. Special attention is paid to overcoming traumatic memory and building concepts of strengthening the personality in the crucible of military trials. Author classification of works provided: "literal war" – "All Quiet on the Western Front" Erich Maria, "A Farewell to Arms" Ernest Miller Hemingway; "figurative war" – "Plague" Albert Camus, "Lord of the Flies" William Golding William Golding; "runaway war" – "Mr. Sammler's Planet" Saul Bellow, "The Prince of Tides" Pat Conroy. Every detail of the novel deserves attention. Images appear in constant dynamics, which allows us to capture various subtle changes in the human psyche. The feeling of a catastrophe that erodes the hero's familiar world is reinforced by the terrible "facts about the war". External aggression in a strange way is intertwined with internal negative transformation in the plot. Special attention is paid to the feeling of inner emptiness caused by the war.

Key words: war, literature, Remarque, lost generation, traumatic experience.

References:

1. Bratus, I. (2021). Kul'turno-istorychnyy kontekst podolannya travmatychnoho mynuloho (na prykladi romanu Sola Bellou "Planeta mistera Semmlera") [Cultural and historical context of overcoming the traumatic past (on the example of Saul Bellow's novel "Mr. Semmler's Planet")]. Art-platFORMA. 1, 166-192 [in Ukrainian].
2. Bratus, I., Kuzmenko, G. (2020). Deiaki kulturno-istorychn aspekty samoidentyfikats osobystost "intelektualiv" u

tvorakh druhoi polovyny XX stolittia [Cultural and historical aspects of self-identification of the specialty of “intellectuals” in the works of the other half of the twentieth century]. Art-platFORMA. 1, 39-68 [in Ukrainian].

3. Remark, E.-M. (2014). Na Zakhidnomu fronti bez zmin. Povernennya. Try tovaryshi: romany [No changes on the Western Front. Return. Three comrades: novels]. Kharkiv: Book Club “Family Leisure Club” [in Ukrainian].

4. Assmann, A. (2006). Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik. München: Verlag C.H. Beck [in German].

5. Bellow, S. (1970). Mr. Sammler's Planet. Delhi: UniversalBookStall [in English].

6. Conroy, P. (2000). The Prince of Tides. RosettaBooks, LLC [in English].